

Maria Jarosz, *Samobójstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, ss. 194.

Książka Marii Jarosz ukazała się w setną rocznicę przedstawienia przez Emila Durkheima w „Le suicide” koncepcji integracji i dezintegracji społeczeństwa. Wskaźnikiem kondycji społeczeństwa jest według Durkheima współczynnik samobójstw. Im wyższe są współczynniki autodestrukcji – tym silniejsza jest dezintegracja społeczeństwa, im są niższe – tym wyższa integracja zbiorowości i lepsza jego kondycja.

Inspirując się taką koncepcją analizy, Maria Jarosz objęła swoimi badaniami dwa główne typy polskiej transformacji: transformację powojenną oraz transformację „solidarnościową”. Praca ta jest zatem w miarę całościowym studium zjawiska śmierci samobójczej w Polsce w okresie miniego czterdziestopięcioletnia ze szczególnym uwzględnieniem ostatnich lat.

Na recenzowaną książkę składa się sześć rozdziałów, które poprzedza wstęp i zamyka krótkie podsumowanie. Praca wyraźnie dzieli się na dwie części. Pierwsza zawiera dwa rozdziały dotyczące poglądów na samobójstwo oraz metodologii badań tego zjawiska a także odniesienia do socjologicznej teorii samobójstw E. Durkheima. Te rozdziały traktować można jako wprowadzające do zasadniczej części pracy zawierającej analizy samobójstw w Polsce. Rozdział trzeci opisuje rozmiary, trendy i strukturę przestrzenną zjawiska. Rozdział czwarty zawiera analizy wieku, płci i stanu cywilnego samobójców. Kolejny (najobszerniejszy: 27 stron) rozdział przedstawia samobójstwa w strukturze społeczno-zawodowej. Szósty rozdział dotyczy samobójstw w środowiskach zamkniętych, w wojsku i w więzieniach.

Przedstawione w tych sześciu rozdziałach informacje dotyczące samobójstw wymagają obszerniejszego ich skomentowania.

W pierwszym rozdziale Autorka przedstawiła przejawiające się w obyczajach i skodyfikowanych prawodawstwach różnych ludów w historii – postawy wobec zachowań samobójczych (s. 13 - 27). Zaprezentowała również współczesne kierunki badania samobójstw (s. 27 - 36). Odnosząc się krytycznie do stosowanych metod badania zjawiska podkreśliła niejednorodność przedmiotu analiz (samobójstwo dokonane i usiłowane). Istnieje wiele etiologicznych różnicowań zachowań samobójczych co implikuje pojawienie się wątpliwości Autorki odnoszące się do wnioskowania o samobójstwach zakończonych zgonem na podstawie nieudanych prób samobójczych. Maria Jarosz proponuje więc zachowanie ostrożności w porównywaniu choćby tylko cech demograficznych osób, które zginęły w zamachu samobójczym z cechami tych, którzy dokonali nieudanych prób autodestrukcji. Zwraca się tu również uwagę na problemy w wykryciu wszystkich prób samobójstwa a przypadki zarejestrowane przez organy policji i służby zdrowia nie można uznać za reprezentatywne. Przytoczone te i inne argumenty mają według Autorki książki przemawiać za analizą materiałów dotyczących głównie samobójstw dokonanych. Umożliwia to także przeprowadzanie odpowiednich porównań międzynarodowych. Nie można do końca zgodzić się z przedstawioną tu argumentacją. Wypada wysunąć wątpliwość – czy pominięcie w analizach prób samobójczych nie kończących się śmiercią, nie zubaża jednak w istotny sposób obrazu problemu? Korzystanie ze źródeł zgromadzonych w Głównym Urzędzie Statystycznym i porównywanie tych danych ze statystykami międzynarodowymi ogranicza przeprowadzenie pełnych analiz zjawiska zachowań samobójczych. Ponadto, jak sama Autorka zauważa, również te najbardziej wiarygodne źródła nie rejestrują wszystkich przypadków śmierci samobójczej.

Rozdział drugi recenzowanej pracy zawiera bezpośrednie odniesienia do socjologicznej teorii samobójstw E. Durkheima. Jednym z ciekawszych problemów poruszanych w tej części książki jest weryfikacja hipotezy o współzależności występowania liczby zachowań agresywnych i autoagresywnych. Zgodnie z teorią A. F. Henry'ego i J. F. Shorta jeśli wzrasta zjawisko agresji, maleje liczba samobójstw i odwrotnie. Maria Jarosz powołując się na dane WHO prezentuje zestawienie państw i porównanie występujących tam współczynników zabójstw i samobójstw. Analiza statystyczno-formalna pozwala uznać Polskę za kraj, w którym występują zależności między nasileniem samobójstw i zabójstw (s. 61).

W kolejnych rozdziałach Autorka przedstawia dane statystyczne dotyczące samobójstw w Polsce i na świecie. Z zestawień tych wynika, że Polska ze współczynnikiem 14,3 samobójstw na 100 000 mieszkańców znajduje się w grupie średniego nasilenia zgonów samobójczych. Na tle innych państw postkomunistycznych sytuacja Polski pod względem występowania samobójstw jawi się

jako korzystna. Maria Jarosz wiąże to z zachowaniem w Polsce w okresie tzw. realnego socjalizmu niemal nie naruszonej chłopskiej struktury własnościowej i niektórych rodzajów rzemiosła. Zwraca również uwagę na siłę Kościoła i hierarchii kościelnej zachowujących pełną niezależność, oraz na stosunkowo krótki okres stalinizmu w Polsce. Wreszcie ocenia pozytywnie podjęte reformy polskiej gospodarki, które wywoływały mniej „szokowe” reakcje niż w innych krajach.

Przeprowadzone przez Marię Jarosz analizy umożliwiają wysunięcie przez Autora niniejszej recenzji spostrzeżeń dotyczących specyfiki zjawiska samobójstw w Polsce.

Od roku 1978 rysuje się przewaga udziału mieszkańców wsi w strukturze zgonów samobójczych. Tendencja ta ciągle się utrzymuje.

Najwyższe wskaźniki śmierci samobójczej notuje się w dawnych województwach: zamojskim, szczecińskim, siedleckim, śluskim i białostockim. Autorka w interesujący sposób wyjaśnia owe nasilenie samobójstw w tych regionach powołując się na określone czynniki sytuacyjne tworzące szczególnie syndrom suicydogenny. Ze względu na brak odpowiednich źródeł czynniki te zostają opisane bardzo ogólnie. Wydaje się jednak nieco ryzykowne (bez powołania się na stosowne badania) wysunięcie tezy jakoby w województwie szczecińskim występował klasyczny syndrom pogranicza objawiający się poczuciem niestabilności sytuacji (s. 99).

W Polsce występuje nadreprezentacja samobójców w wieku 35 - 54 lat. Zjawisko samobójstw wśród młodzieży wykazuje wyraźne tendencje rosnące. Bardzo ważne jest spostrzeżenie, że z wiekiem zmniejsza się liczba nieudanych prób samobójczych, zwiększa natomiast (niezależnie od płci) liczba samobójstw dokonanych.

Na jedno samobójstwo kobiety przypada pięć aktów autodestrukcji wśród mężczyzn. Maria Jarosz wiąże to z dużą dzietnością polskich kobiet. Macierzyństwo miało być tą barierą chroniącą je od podejmowania zachowań autoagresywnych. W połowie lat dziewięćdziesiątych, gdy przyrost naturalny uległ gwałtownemu ograniczeniu, nadal stosunkowo niewiele kobiet ginie w zamachach autodestrukcyjnych. Autorka powołuje się więc na fakt wychowywania przez kobiety polskie – dzieci zrodzonych w okresie tzw. wyżu demograficznego. „Wzgląd na dzieci właśnie wydaje się jednym z najważniejszych czynników skutecznie powstrzymujących kobiety-matki od zachowań autodestrukcyjnych” (s. 122 - 123). Przedstawiona przez Marię Jarosz teza zostanie zweryfikowana za kilkanaście lat, kiedy to dzieci z okresu wyżu demograficznego już się usamodzielnią a utrzymane zostaną niskie wzorce dzietności kobiet.

Od lat największe wskaźniki samobójstw notuje się wśród robotników leśnych i pracowników transportu. Pewną nowością jest wzrost śmierci samobójczych wśród robotników rolnych i rolników (s. 141).

Niezwykle ważne są analizy społeczeństwa polskiego lat 80-tych i 90-tych w kontekście występowania samobójstw. Obserwacja wskaźników śmierci samobójczej pozwala uznać aktualność teorii E. Durkheima, głoszącej, że każda zmiana społeczna potęguje zjawisko samobójstw (s. 154 - 155).

Recenzowana książka Marii Jarosz zawiera unikalne informacje o samobójstwach dokonywanych w środowiskach zamkniętych: wojsko, więzienie (s. 162 - 180).

Kończące pracę konkluzje zawierają pytanie – jak pomóc osobom decydującym się na samobójstwo? Tu właśnie może pojawić się u czytelnika pewien niedosyt z nie rozwinięcia przez Autorkę problematyki strategii antysuicydalnych prowadzonych w Polsce. Na pewno niezwykle interesujące byłoby podjęcie analizy form działań profilaktycznych podejmowanych w Polsce przez rozmaite instytucje i grupy nieformalne osób-społeczników. Wydaje się jednak, że Autorka zdała sobie sprawę z niemożności zamieszczenia w niniejszej książce ogromu informacji dotyczących tego zagadnienia. Należy oczekiwać na powstanie wyodrębnionej, zwartej publikacji poświęconej temu niezwykle ważnemu aspektowi problemu samobójstw w Polsce.

Prezentowana książka stanowi cenne kompendium wiedzy o problematyce samobójstw we współczesnej Polsce. Wnikliwa analiza przemian zachodzących w Polsce w ostatnich 45 latach prowadzona jest zgodnie z durkheimowską tradycją wiążącą niezmiennie problematykę samobójstw z kondycją całego społeczeństwa.

Ta socjologiczna perspektywa zaprezentowana w książce Marii Jarosz jest niezwykle inspirująca dla wielu badaczy.

Dodatковым walorem tej pracy jest przejrzysty, precyzyjny i klarowny język nie ubiegający się o pozory „uczoności”.